A ragadozó madarak mesterséges etetése az EU-s jogszabályok figyelembevételével

Dudás Miklós
dudasm1@t-online.hu

Abstract

During the past decade, the number of illegal poisonings has rapidly increased, primarily aiming at protected and non-protected predators. These facts revealed for the public might constitute only a small proportion of the actual number of such events, as poisoned carcasses were often buried by perpetrators, making the investigation of such cases difficult. To decrease the number of these unwanted cases, a nationwide network of feeding places is necessary to be established and operated, primarily in protected areas. Hortobágy National Park Directorate leads a primary role in this work spanning several decades. Obtaining official permits for the operation of these stations needs to conform environmental and animal health legislation, considering related EU legislation. Majority of feeding sites operate temporarily (from late autumn to early spring) while in some localities feeding will be carried out over the whole of the year to conserve vultures the occurrence of which in Hungary is increasing. The establishment of nationwide artificial feeding areas will hopefully decrease the number of poisoned raptors in protected areas.

Az ezredfordulót követő években a magyarországi ragadozó madár állomány helyzetében egy aggasztó, s ugyanakkor hatóságilag kezelhetetlen jelenség volt megfigyelhető. Konkrétan a felderített és felderítetlen illegális mérgezések „bozóttűzként" való terjedésére kívánok utalni. Kiemelten a világviszonylatban is az egyik legveszélyeztetettebb fajt, a parlagi sast (*Aquila heliaca*), s a másik globálisan érintett rétisast (*Haliaeetus albicilla*) kell megemlíteni. Csak az elmúlt néhány, s a 2008-as újév elejének országos mérlege: 23 db parlagi sas, 15 db rétisas és 3 db szirti sas (*Aquila chrysaetos*) megkerülés. Az elhullások okaként a kórbonctani és toxikológiai vizsgálatok (Országos Állategészségügyi Intézet) inszekticid karbamát típusú mérgezést állapítottak meg. A nyilvánosságra került, felderített esetek adatai szerint az elmúlt években 715 ragadozómadár példány pusztulásáról (Horváth Márton MME gyűjtése nyomán) van információnk az ország különböző tájegységeiből.

1. fotó: A Jászságban lemérgezett parlagi sasok (Fotó: Horváth Márton)
Photo 1. Imperial Eagles poisoned in Jászság region (Photo: M. Horváth)

Ezek a felderített esetek nagy valószínűséggel csak töredékei a ténylegesen bekövetkezett illegális mérgezéseknek.

Az oknyomozás során az indítékok között két tényező látszik bizonyíthatónak, az egyik a vörös róka immunizálása során a hazai populáció látványos növekedése és erőteljes urbanizálódása. Ennek következtében egyre gyakoribb az egyes állattartókkal való konfliktus lehetősége. A másik ok a ragadozómadár-ellenesség, amely a törvényes védelem ellenére látensen, de mégis erőteljesen jelen van a hazai vadásztársaságok egyes csoportjaiban. Számtalan esetben egyértelműen bizonyítható volt, hogy a kihelyezett, s méreganyaggal bekezelt „csali falatok" olyan nyílt területekre voltak kitéve, ahol nemcsak a róka, de az egyéb más ragadozómadár-fajok, is könnyen felfedezhették azokat. Több alkalommal célirányosan, pl. parlagi sasok fészkeinek közelében lettek kirakva a „csali falatok", s a szülőmadarak lemérgezésével a fiókák is elpusztultak. Az állattartó gazdálkodók és a vadásztársaságok között is egyre szélesebb körben terjed ezeknek a forgalomban lévő szereknek (peszticideknek) az ilyen irányú illegális felhasználása.

Tudni kell ezekről a növényvédő szerekről, hogy rendkívül erős mérgek, I. osztályba soroltak. A Chinufur 40 FW 40 % karbofurán hatóanyagú talajfertőtlenítő és csávázószer (folyékony halmazállapotú). A Furadan 10G 10 % karbofurán hatóanyagú rovarölő talajfertőtlenítő szer. A Furadan 4F 40 % karbofurán hatóanyagú rovarölő csávázószer (folyékony). A Marshal 25BC 25 % karboszulfán hatóanyagú rovarölő talajfertőtlenítő szer. A Thimet 10G 10 % forát hatóanyagú rovarölő, talajfertőtlenítő szer. Ezek a karbamát típusú vegyületek az organofoszfátokhoz hasonlóan az élő szervezetben viszonylag gyorsan bomlanak, így nem perzisztensek, nem okoznak kémiai értelemben kumulációt, nem dúsulnak fel a táplálékláncban. Az inszekticid karbamátok hatásmechanizmusára jellemző, hogy szintén gátolja az acetilkolin-észteráz enzim működését, de abban különböznek a szerves foszforsavészterek hatásmechanizmusától, hogy a karbamát-enzim molekula szétválása (bomlási sebessége) nagyobb, vagyis az enzim reaktiválódása ez esetben gyorsabb. A működésében gátolt enzim spontán regenerálódásának felezési ideje a karbamátoknál percnyi, míg a foszforsav-észtereknél órányi vagy napokban mérhető időtartam. Az élettani hatás: az enzimgátlás következtében, az acetilkolin felhalmozódik, az ingerület tartósan fennmarad, amely az izmok görcsös túlműködésében nyilvánul meg. A halál a szívizom és a légzőizmok bénulása miatt áll be. A legtöbb mérgezett madár már eddig legtöbb esetben, olyan állapotban került meg, amikor nem lehetett segíteni rajtuk.

Vannak azonban néha olyan esetek, amikor még megfelelő időben kerültek kézre példányok és sikerült megmenteni a gondos kezelés hatására néhány példányt. A kezelés metódusa: 10 %-os magnézium-szulfát a begybe és Atropin sulfuricum injekcióval való adása, mindaddig folyamatosan, míg a tünetek meg nem szűnnek.

2. fotó: Somogyban lemérgezett rétisas pár (Fotó: Horváth Zoltán)
Photo 2. Pair of White-tailed Eagles poisoned in Somogy county (Photo: Z. Horváth)

Az utóbbi években a hazánk különböző tájegységein jelentkező más jellegű eseményekre is érdemes odafigyelni, történetesen arra, hogy az egyes keselyűfajok megjelenése ismét gyakoribbá vált. Korábban öt-tízévenként jelent meg egy-egy keselyű hazánk légterében, manapság pedig nincs olyan év, hogy két-három konkrét megfigyelés ne történjen. Elsősorban a fakó (*Gyps fulvus*) és a dögkeselyű (*Neophron percnopterus*) előfordulások száma növekvő tendenciát mutat, az ország különböző térségeiben (pl: Somogy, Kiskunság, Jászság, Hortobágy, stb). Ez a jelenség magyarázható a hosszú évek óta folyó nyugat- és dél-európai összehangolt nemzetközi keselyűvédelmi programokkal. Ennek eredményeként a növekvő létszámú populációk még ivaréretlen egyedei kóborlási hajlamaik során egyre gyakrabban keresik fel hazánk védett tájait is.

Ezeket az eseményeket nemcsak faunisztikai érdekességként kell kezelni a magyar természetvédelmi szakembereknek, hanem tevőlegesen aktívan is segíteni kell az ide vetődő madarakat, hogy a lehetőségekhez mérten egészségesen, jó kondícióban térjenek vissza a fészkelő kolóniákhoz (az elmúlt években két mérgezett keselyű került meg, egy Horvátországban gyűrűzött fakó keselyű és egy dögkeselyű).

S itt kapcsolódik az előzőekben már említett probléma, hogy a hazai fészkelő saspopulációkat (parlagi sas, rétisas, szirti sas, stb) és az egyre gyakrabban megjelenő keselyűket veszélyeztető lemérgezésekkel, hogy mit lehet egyáltalán kezdeni.

3. fotó: Hevesben lemérgezett parlagi sas (Fotó: Horváth Márton)
Photo 3. Imperial Eagle poisoned in Heves county (Photo: M. Horváth)

Az eddigi jogi útra terelt ügyek semmilyen visszatartó erejű szankciót nem vontak maguk után. Ezért ki kell dolgozni a természetvédelemnek olyan megoldási javaslatokat, lehetőségeket, melyeket a hazai nemzeti parkok is egységesen tudnak alkalmazni.

Ennek a metodusnak az egyik alternatívája lenne, hogy egy adott természetvédelmi kezelő szerv stabil, egész évben és időszakos etetőhelyeket (október 15-től, március 15-ig) hozzon létre és üzemeltessen. Azokon a védett területeken, ahol nagyobb létszámban fordulnak elő sasok és keselyűk. Ezeket, az etetőhelyeket az EU-direktívák szerint építi meg és az előírt jogszabályok maximális, betartásával üzemelteti.

A Hortobágyi Nemzeti Park területén hivatalosan engedélyezett keretek között 1998 óta folyik a ragadozó madarak mesterséges etetési kísérlete. (A Hajdú-Bihar Megyei Állategészségügyi és Élelmiszer Ellenőrző Állomás határozatai alapján 220/98, és 3946-1/2006). Az etetéssel kapcsolatos eddigi tapasztalatok igen kedvezőek, 7 helyen ideiglenesen, míg 1 helyen állandó, egész évben használható etetőtér lett kialakítva (kb. 1,5 ha-os vadkerítéssel és villanypásztorral biztosított pusztarészen). A határozatban szereplő állategészségügyi feltételek az előírtaknak megfelelően lettek teljesítve: a felhasznált tetemek maradványainak összegyűjtése, az etetőhelyek fertőtlenítése, a szállító jármű rakfelületének zsírtalanító mosása, az etetőhelyek folyamatos ellenőrzése, stb.

Az ideiglenes etetőhelyek fontosságát nem lehet eléggé hangsúlyozni. Főleg az északi területekről (Észtország, Lengyelország Oroszország, stb.) ide érkező rétisasok szempontjából. Ugyanis amikor a pusztán beáll a tartós kemény tél, s a tavak befagynak, ez az egyetlen táplálékforrás számukra, és ha nem biztosítjuk mesterségesen a táplálékot (birka, hal, házinyúl stb.) nekik, akkor délebbre kényszerülnek vonulni, ahol számtalan egyéb veszély leselkedik rájuk (lelövések, mérgezések, stb.). Az elmúlt években 100-nál is több példány összegyűlt a Hortobágyon telelni.

Az egész évben működő stabil etetőhelyek is vonzzák a ragadozómadarakat a könnyen hozzáférhető táplálék miatt. A Hortobágyon egy ilyen nyári szezonban a következő fajok keresték fel a kihelyezett tetemeket (bárány, selejt naposcsibe, stb): parlagi sas, békászó sas (*Aquila pomarina*), barna kánya (*Milvus migrans*), pusztai ölyv (*Buteo rufinus*), egerészölyv (*Buteo buteo*), barna rétihéja (*Circus aeruginosus*).

Számos külföldi országban is ilyen jellegű etetéseket folytatnak a rétisasok védelme érdekében, pl. Finnországban és Norvégiában. A keselyűvédelmi programok keretében Bulgáriában, Macedóniában, Horvátországban vannak stabil etetőhelyek kiépítve. Svájcban a szakállas saskeselyű (*Gypaetus barbatus*), illetve a vörös kányák (*Milvus milvus*) téli etetési programja folyik. Az EU-s tagállamok közül Görögország, Spanyolország, Franciaország, Olaszország, Portugália, Ciprus, Bulgária, Szlovákia és Ausztria védett területein vannak engedélyezett etetőhelyek elsősorban a dögevő keselyűfajok számára.

4. fotó: Rétisasok az egyik hortobágyi etetőhelyen (Fotó: Tihanyi Gy.)
Photo 4. White-tailed Eagles at a feeding site in Hortobágy (Photo: Gy. Tihanyi)

Ezeket a példaértékű nemzetközi erőfeszítéseket figyelembe véve indokolt lenne, hogy hazánk több nemzeti parkja is bekapcsolódjon a mesterséges etetéssel irányított ragadozómadár védelmi programba! Az állandó etetőhelyek kialakítása olyan szigorú előírások betartása szerint történne, mint a földbe süllyesztett vadkerítés villanypásztorral körbe biztosítva (napkollektoros-elektromos erőforrás felhasználásával), hogy a szőrmés ragadozók (róka, kutya, macska, stb) ne tudják megközelíteni és széthurcolni a kihelyezett tetemeket.

Az ideiglenes etetőhelyek kijelölésénél fontos szempont, hogy az időszakos előfordulásokat (lokális feldúsulásokat az egyes ragadozómadár fajokat illetően) figyelembe kell venni. A különböző alföldi kistáj-egységeken, agrárterületeken a mezei hörcsög (*Cricetus cricetus*), mezei pocok (*Microtus arvalis*) gradáció lényegesen megnövelheti a kóborló-telelő, pl. parlagi sasok egyedszámát. Főleg az őszi időszakokban, amikor a szántókon a magágy előkészítési munkák folynak (tarlóhántás, mélyszántás stb), mert a tömegesen felszínre kerülő kotoréklakó mezei hörcsögök, mezei pockok bőséges táplálékot biztosítanak, s ide vonzzák a ragadozómadarakat. Az ilyen területek évről-évre változhatnak a táplálékforrások függvényében, ezért a mindenkori nagyobb létszámú előfordulású területeken, szükséges etetéssel rásegítve helyhez kötni az összegyűlt ritka ragadozó madarakat. Ezeket, az etetőhelyeket mobil – könnyen átrakható, kezelhető villanypásztoros megoldással célszerű kialakítani.

5. fotó: A rétisasok egyik kedvelt tápláléka a hal (Fotó: Tihanyi Gy.)
Photo 5. One of the preferred food items of White-tailed Eagles is fish (Photo: Gy. Tihanyi)

A nem emberi fogyasztásra szánt állati melléktermékekre vonatkozó egészségügyi előírások megállapításáról szóló 2002. október 3-i 1774/2002 EK európai parlamenti és tanácsi rendelet (1) rendelkezik annak lehetőségeiről, hogy a tagállamok engedélyezhetik a veszélyeztetett vagy védett dögevő madárfajoknak az 1. kategóriába tartozó anyagokkal történő etetését, eltérve az említett rendeletben meghatározott állati melléktermékek használatára vonatkozó korlátozásoktól.

A rendelet V. fejezetének 23. cikke tartalmazza az eltéréseket:

1. Az illetékes hatóságok felügyelete mellett a tagállamok engedélyezhetik:
   a/ az állati melléktermékek diagnosztikai, oktatási és kutatási célú felhasználását, és

2. a/ A tagállamok engedélyezhetik továbbá a c/ pontban meghatározott állatok takarmányozását a b/ pontban meghatározott állati melléktermékekkel, az illetékes hatóságok felügyelete mellett és a IX. mellékletben megállapított szabályokkal összhangban.

b/ Az a/ pontban említett állati melléktermékek a következők:

i. a: 2. kategóriába tartozó anyag, feltéve, ha az nem valamilyen, az emberre vagy állatra átvihető betegség megléte vagy meglétének gyanúja miatt leölt vagy elpusztult állatokból származik, és

c/ Az a/ pontban említett állatok a következők:

iii. hüllők és ragadozó madarak, kivéve az állatkerti és a cirkuszi állatokat.

d/ A tagállamok engedélyezhetik továbbá az Európai Élelmiszer-biztonsági Hatósággal történő konzultációt követően és az illetékes hatóságok felügyelete mellett

- a 4. cikk (1) bekezdése b/ pontjának ii. alpontjában említett 1. kategóriába tartozó anyagnak a veszélyeztetett vagy védett dögevő madárfajok etetésére való felhasználását a 33. cikk (2) bekezdésében említett eljárás szerint megállapított szabályokkal összhangban.

(2) E határozattal összhangban és a fertőző szivacsos agyvelőbántalom (TSE) elterjedési kockázatának kizárása céljából csak azon szarvasmarhák, juhok és kecskék testét szabad etetésre felhasználni, melyeket erre a célra történő felhasználásuk előtt a TSE-kórokozók ellen megvizsgálták és e vizsgálat negatív eredménnyel zárult.

(3) A veszélyeztetett vagy védett dögevő madárfajok etetésére szánt táplálék hozzáférhetőségének javítása érdekében indokolt az etetésre használt szarvasmarhatestek vizsgálati követelményeit összehangolni az egyes fertőző szivacsos agyvelőbántalmak megelőzésére, az ellenük való védekezésre és a felszámolásukra vonatkozó szabályok megállapításáról szóló, 2001. május 22-i 999/2001/EK európai parlamenti és tanácsi rendeletben megállapított előírásokkal, ugyanakkor ésszerű határok között kell tartani a mintavételezésre szánt hasított juh- és kecsketestek arányát.

(4) A TSE-kórokozók szempontjából megvizsgált és pozitív eredményt mutató állati testek etetésre történő felhasználását továbbra is tiltani kell.

1. cikk

A 2003/322/EK határozat mellékletében a B.(3) b/ pont helyébe a következő szöveg lép:

„b/ biztosítani kell, hogy az etetésre szánt szarvasmarhatesteket, valamint az etetésre szánt juh- és kecsketestek legalább 4%-át felhasználás előtt a TSE-megfigyelési program keretében, a 999/2001/EK rendelet III. mellékletével összhangban megvizsgálták és a vizsgálat negatív eredménnyel zárult.

Magyarországon az állatok etetésre vonatkozóan érvényben lévő rendeletek és az EU-s jogszabályok, harmonizációja feltétlenül szükséges.

A 71/2003 (VI.27.) FVM rendelet tartalmazza az állati hulladékok kezelésének és a hasznosításukkal készült termékek forgalomba hozatalának állat-egészségügyi szabályait.
A hazai etetés kivitelezése során 2. §. Az 1. osztályba sorolt állati hulladékot a fertőző betegségekben való (TSE, surlókór stb.) elhullás miatt továbbra sem lehet felhasználni.

3. § A 2. osztályba sorolt állati hulladék egy részét viszont már fel lehet használni.

d/ elhullott, leölt, halva született – az 1. osztályba sorolt állati hulladékoktól különböző-állat, vetélt magzat, magzatburok vagy bármilyen okból meg nem született állat (bárány, borjú, csikó, stb.)

h/ a lámpázás után ki nem kelt tojás – (selejt- naposcsibe)

j/ állatklinikákon, állatkórházakban, állatorvosi rendelőkben keletkező 1. osztályba nem tartozó állati hulladékok (laborpatkány, laboregér, tengerimalac, házinyúl, stb.)

l/ az 1. osztályba sorolt állati hulladékoktól vagy a 3. osztályba sorolt állati hulladéktól különböző (vágóhidakon, húsfeldolgozókban, a szállításban, fuvarozásban, az állati alapanyagot felhasználó konzervgyárak, hűtőházak területén és kereskedelemben keletkező) állati eredetű hulladékok (zsigerek, belsőségek, stb. a vadászható vadfajoktól is).

4.§ A 3. osztályba sorolt állati hulladékok etetésre való felhasználási lehetősége a legelterjedtebb.

a/ a rendes vágásból származó hús, emberi fogyasztásra egyébként alkalmas állati termék, melyeket kereskedelmi okból nem emberi fogyasztásra szánnak,

b/ vágóhídon levágott egészséges állatoknak valamennyi része, amelyeket a hatósági állatorvos emberi fogyasztásra alkalmatlannak minősített, de emberre vagy állatokra átvihető fertőzési kockázatot nem jelentenek.

d/ emberi fogyasztásra szánt termékek gyártásából származó állati hulladékok, amely magában foglalja a zsírtalanított csontokat és töpörtyűket.

e/ állati eredetű élelmiszerek vagy állati eredetű termékeket tartalmazó élelmiszerek, amelyeket eredetileg emberi fogyasztásra szántak, de kereskedelmi okokból gyártási problémák, csomagolási vagy más hibák következtében, nem hoztak kereskedelmi forgalomba, amelyek nem jelentenek kockázatot az emberek vagy állatok számára,

h/ emberi fogyasztásra szánt haltermékeket gyártó üzemből származó friss halhulladék (telelő tavakban oxigénhiány miatt elpusztult haltetemek)

i/ a lámpázáskor kiselejtezett keltetői tojás és tojáshéj (selejt lefojtott naposcsibe), amely nem jelent fertőzési kockázatot emberek vagy állatok számára.

21.§ (1) Az állomás engedélyezheti:

a/ az állati termékeknek, melléktermékeknek, hulladékoknak diagnosztikai, oktatási és kutatási célokra történő felhasználását,

(2) Az állomás engedélyezheti kizárólag a 4. § a,-g/ pontokban felsorolt (megjegyzés: szakmailag indokolt lenne a h, és i. pontokba sorolt állati hulladékok etetésre való felhasználása is!). 3. osztályba sorolt kezeletlen állati hulladék takarmányozási célú felhasználását

e/ veszélyeztetett fajú vadállatok,

f/ bármilyen fajú vadállatok, ahol ez szükséges az állatok biológiai szükséglete miatt,

Az állati hulladékok gyűjtésére és szállítására vonatkozó követelmények (1. számú melléklet a 71/2003. (VI.27.) FVM rendelethez).

1. Állati hulladékok gyűjtésére és szállítására vonatkozó általános követelmények:

a/ Minden szükséges intézkedést meg kell tenni annak biztosítására, hogy az 1, 2, és a 3. osztályba sorolt állati hulladékok azonosíthatók legyenek, és azonosíthatóak maradjanak a gyűjtés és a szállítás folyamán.

c/ az állati hulladék birtokosa köteles a hulladékot úgy gyűjteni, hogy az elszállításig köz- és állat-egészségügyi kockázatot, illetve környezeti károsodást ne okozzon.

d/ az állati hulladékokat zárt, csurgás-, csepegésmentes tartályokban vagy járművekben kell gyűjteni és szállítani. Az állati hulladék szállítására szolgáló szállítóeszközöket a hatósági állatorvos ellenőrzi.

e/ a járműveket, ponyvafedeleket és az újrahasználható tartályokat minden egyes használat után tisztítani és fertőtleníteni kell, és tiszta állapotban kell tartani.

f/ ha az állati hulladékot ömlesztve szállítják, az állati hulladék eredetére, megnevezésére és jellegére vonatkozó információt a szállítmány okmányain – „állati hulladékok – nem emberi fogyasztásra" – fel kell tüntetni.

g/ a szállítás folyamán, az állati hulladékokat olyan 3 példányban kiállított okmánynak kell kísérnie, amelyet e rendelet vagy veszélyes hulladékokkal kapcsolatos tevékenységek végzésének feltételeiről szóló rendelet előír.

A fentebb ismertetett EU-s rendeletek és a hazai jogszabályok összehangolása után, olyan egységes engedélyezési direktívát kell érvénybe léptetni, ami bármelyik nemzeti parkban és tájvédelmi körzetben (ahol a jogszabályi feltételeknek megfelelő körülményeket tudnak biztosítani) lehetővé teszi a veszélyeztetett ragadozó madarak időszakos és állandó mesterséges etetését.

A Kárpát-medencében élő sas populációk rendkívül érzékenyek, még ha jelen pillanatban úgy tűnik is, hogy az évek óta tartó illegális mérgezési hullám hatására a hazai fészkelő állományok egyelőre „látványosan" még nem csökkentek. Viszont semmiféle garancia arra vonatkozóan nincs, hogy meddig tudja kompenzálni a fészkelő állomány éves szaporulata a mérgezések által kiesett egyedeket. Amíg a mortalitás mértéke olyan irányba nem billen, ami ismét a kipusztulás szélére juttathatja az érintett sasfajokat. A 1970-es évek közepére a parlagi sas 7 párra, míg a rétisas 12 párra csökkent hazánkban. Ez a múltban megtörtént esemény kell, hogy a magyar természetvédelem örök mementója maradjon. Azokban az években még lakonikus kérdésként merült fel, hogy lesz-e sas 2000-ben? Szerencsére a nemzetközi természetvédelmi szakemberek összefogásának köszönhetően nem következett be, hogy földrészünk ismét szegényebb lett e csodálatos ragadozókkal. Most viszont országosan akut problémaként van jelen az a negatív antropogén hatás, amely olyan „szelekciós nyomást" gyakorolhat a fészkelő populációra, hogy ismét egy drasztikus

állománycsökkenés alakulhat ki az elkövetkezendő években. Amennyiben az ország többi nemzeti parkjának működési területén további engedélyezett mesterséges etetőhelyek létesülnének, az arra alkalmas területeken, úgy az ott előforduló sasok, és keselyűk túlélési esélyeit ez nagymértékben megnövelné.

6. fotó: A fakó keselyű is egyre gyakrabban tűnik fel hazánkban (Fotó: Horváth Zoltán)

Photo 6. Griffon Vultures occur in Hungary with increasing frequency (Photo: Z. Horváth)